

הקדמה לביאורי הגר"א על תורת כהנים

בשנת תשי"ט יצאה לאור מהדורה של מדרש ההלכה תורת כהנים עם אוסף פירושי ראשונים ואחרונים [ספרא דבי רב הוא ספר תורת כהנים, הוצאת ספרא, ירושלים תשי"ט]. על פירושי-הגהותיו של הגר"א היה מופקד הג"ר שלמה פישר זצ"ל [להלן: רבינו]. באותה שנה היה רבינו בן כ"ז. עבודה זו כללה עיבוד של ארבעה מקורות שונים מתורתו של הגר"א על התו"כ, ולכך הוקצב לו זמן של כשלושה חודשים [ראה להלן ליד הע' 32]. כתוספת לעבודה כבירה זו כתב רבינו הקדמה פלאית, פיוטית, כגדולי המחברים בדורות קדמאי, המשלבת מקורות מכל מרחבי התורה שבכתב והתורה שבעל פה, מהנגלה ומהנסתר [בס"ה כמאה וחמישים מקורות (!) מתוך הקדמה של כ-1300 מילה, דהיינו שכמעט ולא נעשה שימוש במילים 'סתמיות']. חיבתו של רבינו לשירה ופיוט ליוותה אותו מנעוריו, ובכתב ידו נותרו כמה וכמה שירים מילדותו. הוא היה נוהג לומר שיש לההדיר כראוי את הקדמותיהם המליציות של גדולי רבותינו, על מנת להראות העמים והשרים את יופין. על כן באנו בזאת לקיים רצונו של צדיק בראשית ביכורי יצירתו. עיקר מטרתנו בההדרה זו של ההקדמה היא ציון מקורותיו של רבינו [ואף כשהמקורות מפורסמים וידועים לא נמנענו מלצייןם], ובמקומות ספורים הוספנו מילים בודדות ממה ששיערנו בדעתנו בכוונת רמזיו. בהערות לא הסתפקנו בציון המקור בלבד, אלא הצגנו את המקורות כצורתן ובשלמותן ככל הניתן [מלבד שם הוי"ה שבמקומו מופיע: ה'], וזאת משום שבמקומות מספר שינה רבינו את צורת המקור כדרך המליצות, כגון 'אדם מועט לעולם', ולכן יש להשוות היטב את לשון המקור ללשון רבינו. יש לציין שאת המקורות, רובן ככולן, מצאנו בעזרת פרויקט השו"ת. כל מה שיצא מתחת ידנו הצבנו בהערות השוליים. ב'פנים' השתדלנו לא לשנות מאומה מדברי רבינו כפי שבאו בדפוס, ובאותן מקומות בודדים שהוצרכנו לכך ציינו את הדבר בהערות. הדברים מובאים כאן לכבודו לקראת מלאת שנה לפטירתו ב"ד בכסלו תשפ"ב. תנצב"ה.

אברהם ליפשיץ, אלון שבות

הקדמת המסדר להגהות וביאורי הגר"א

אמר המסדר. חבלים נפלו בנעימים אף נחלת שפרה עלי. אברך את ה' אשר יעצני,

1 חֲבָלִים נָפְלוּ לִי בְנֵעִימִים אֲף־נִחַלְתְּ שִׁפְרָה עָלַי: אֲבָרְךָ אֶת־ה' אֲשֶׁר יַעֲצֵנִי אֲף־לִילֹת יִסְרוּנִי כְלִיּוֹתַי: [תהילים טז, ו-ז].

ובימין צדק תמכני², להיות מתעסק בקדשים³, לאסוף ולכנס כל כתבי קודש הקודשים, עיר וקדיש מן שמיא נחית⁴, ריוה דמר לבר אלהי⁵ רוח אליהן קדישין ביה⁶, מרנא ורבנא אליהו רבה⁷ זללה"ה, דשייכי לספר תו"כ, להגיהם ולסדרם על מכונם⁸ דבר דבור על אופניו⁹.

(ואמנם יצדק על המלאכה הזאת מאמר החכם מכל אדם תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו, והוא על דרך שכתב המורה לצדקה¹⁰ בביאור המשל הזה כי משכיות הם הגופות המפותחות בפיתוחים משובכים, ר"ל אשר בהם מקומות פתוחים דקי העיניים מאוד כמעשה הצורפים, ונקראו כן מפני שיעבור בהם הראות, ותרגום וישקף ויסתכי. ואמר כי משל תפוח זהב בשבת כסף דקת הנקבים מהם הוא הדבר הדבור על אופניו וכו', כמו זה התפוח של הזהב אשר כיסוהו בשבת כסף דקת העיניים מאוד, וכשיראה מרחוק או מבלתי התבוננות יחשוב הרואה בו שהוא תפוח של כסף, וכשיסתכל איש חד הראות השתכלות טובה יתבאר לו מה שבתוכו וידע שהוא זהב. אלו דבריו ז"ל. ויתכן עוד בביאור המשל הנזכר עניין נאות גם הוא לעניין המלאכה הזאת, והוא כי החפץ היקר לא תיבחן מעלתו בהימצאו במקום זולת מקומו, כי אמנם תפוחי הזהב תיבחן מעלתם בהיותם שוכנים במשכיות הכסף, להיות הכסף

2 אֶלְתִּירָא כִּי עֲמַדְאֲנִי אֶלְתִּשְׁתַּע כִּי־אֲנִי אֶלְהִיד אֲמַצְתִּיד אַרְי־עֲזֵרְתִּיד אַרְי־תְּמַכְתִּיד בִּימִין צְדָקִי: [ישעיהו מא, י].

3 מתעסק בקדשים [זבחים מז, א, ועוד] במשמעות של עוסק ללא כוונה. ורמז כאן רבינו הן לתוכן המדרש שבחלקו הגדול שייך לסדר קדשים, והן לתורת הגר"א 'קדש הקדשים'. ושמא בענותנותו כיוון גם למעט את איכות עבודתו.

4 חֲזָה הֵיית בְּחֻזֵי רֵאשֵׁי עַל־מִשְׁכְּבֵי וְאֵלוֹ עִיר וְקָדִישׁ מִן־שְׁמֵיָא נְחָת: [דניאל ד, י], וברש"י שם: חזה הוית - רואה הייתי: ואלו עיר וקדיש - והוא מלאך, שהוא ער לעולם וקדוש.

5 עֵינָה וְאָמַר הָאֲנָה חֲזָה גְבַרִין אַרְבַּעָה שְׂרִינְן מִהֲלָכִין בְּגוֹאֲנוּרָא וְחָבַל לֹא־אִיתִי בְּהוֹן וְרוּחַ דִּי רַבִּיעֵינָה רְבִיעֵאָה דְמָה לְבַר־אֶלְהִין: [דניאל ג, כה], וברש"י שם: ורוה די רביעאה - ותוארו של רביעי: תדמה לבר אלהין - דומה למלאך וכו'.

6 וְעַד אַחֲרֵין עַל קְדָמֵי דְנִיאל דִּי־שְׁמָה בְּלִשְׁטַאצְרֵי כְּשֵׁם אֶלְהִי וְדִי רִוַח־אֶלְהִין קָדִישִׁין בְּהַ וְחֻלְמָא קְדָמֵיהִי אֲמַרְת: [דניאל ד, ה].

7 רב ענן הוה רגיל אליהו דאתי גביה, דהוה מתני ליה סדר דאליהו, כיון דעבד הכי איסתלק. יתיב בתעניתא ובעא רחמי ואתא. כי אתא הוה מבעית ליה בעותי, ועבד תיבותא ויתיב קמיה, עד דאפיק ליה סידריה. והיינו דאמרי: סדר דאליהו רבה, סדר אליהו זוטא [כתובות קו, א].

8 וּמִרְאשֵׁי הָאֲבוֹת בְּבוֹאֵם לְבֵית ה' אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם הִתְנַדְּבוּ לְבֵית הָאֱלֹהִים לְהַעֲמִידוֹ עַל־מְכוּנוֹ: [עזרא ב, סח].

9 תפוחי זהב במשכיות כסף דְבַר דְבַר עַל־אֲפְנֵינוּ: [משלי כה, יא].

10 הרמב"ם בפתיחתו למורה הנבוכים.

מין שפל ממין הזהב ושניהם תחת סוג אחד [וכדין הגדר הנבחן מסוג והבדל], וכן הוא בהיות הדבר דבור על אופניו, כי אז תיבחן מעלתו ביתר שאת. והבן¹¹.

והנה לא נעלם¹² ממני, כי אף כי מלאכה היא ואינה חכמה¹³, אבל מלאכת מחשבת¹⁴ היא ומלאכת שמים, וכבר הזהירו החכמים את הסופר המהיר והבקי השלם שנאמר עליו עפעפיך יישירו נגדך, ואמרו לו הוי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים, שמא אתה מחסר אות אחת או מיותר אות אחת נמצאת וכו'¹⁵. ואמנם בכל כוחי עבדת¹⁶ את העבודה הזאת¹⁷, וזכרתי מאמרם ז"ל¹⁸ צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואוזניו מכוונים לדברי תורה, וכן הוא אומר בן אדם וגו', והלא דברים ק"ו ומה ביהמ"ק שנראה בעיניי נמדד ביד אדם צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואוזניו מכוונים, דברי תורה שהם כהררים התלויים בשערה על אחת כמה וכמה. אולם שגיאות מי יבין¹⁹, ואם המצא ימצא²⁰ ח"ו שנמצאתי ממעט במלאכת שמים²¹ הנה באמת אמרו²² הכל

11 נראה כוונתו, שלפי המשל הראשון הכסף מהווה כסוי לזהב כך שהחיצוניות מטעה לחשוב שהזהב אינו אלא כסף, ואילו לפי המשל השני אדרבה - הכסף דווקא מדגיש את מעלת הזהב, מתוך ששניהם שייכים לאותו סוג ואעפ"כ הזהב עולה על הכסף, וכביכול מתכבד הזהב בקלונו של הכסף. וכך ביחס לנמשל, עבודתו של רבינו: כלפי המשל הראשון - כתבי הגר"א בחיצוניותם נראים חתומים וסתומים, אך בפנימיותם, לאחר העבודה הנאותה, נחשפת פנימיותם המשולה לזהב; וכלפי המשל השני - רק אם נשווה את כתבי הגר"א ללא עיבודם ובירורם למה שנתקבל מהם לאחר המלאכה הגדולה הזו נוכל להיווכח עד כמה הייתה המלאכה הזו מועילה.

12 וַיִּגְדַּלְהָ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־דְּבָרֶיהָ וְלֹא־נִעְלַם דְּבַר מְשַׁלְּמָה אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ: [דבה"י ב טז, ב], ושמה רמו כאן רבינו לשמו.

13 יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת, שהיא חכמה ואינה מלאכה [ר"ה כט, ב].

14 וּבַחֲרָשֶׁת אֲבָן לְמִלֵּאת וּבַחֲרָשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכֶת מִחֻשָּׁבֶת: [שמות לה, לג].

15 וכשבאתי אצל רבי ישמעאל אמר לי: בני, מה מלאכתך? אמרתי לו: לבלר אני. אמר לי: בני, הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים היא, שמא אתה מחסר אות אחת או מיותר אות אחת - נמצאת מחריב את כל העולם כולו [עירובין יג, א].

16 וְאֵתְנָה וְדַעְתָּן כִּי בְּכָל־כְּחָי עֲבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן: [בראשית לא, ו].

17 וְהָיָה כִּי־יִבְיָאָךְ ה' אֶל־אֶרֶץ הַפְּנִיעֵי וְהַחֲתִי וְהָאֲמָרִי וְהַחֲוִי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבֶשׂ וְעֲבַדְתָּ אֶת־הָעִבְדָּה הַזֹּאת בַּחֲדָשׁ הַזֶּה: [שמות יג, ה].

18 ספרי האזינו, שלה; רש"י, דברים לב, מו.

19 שְׁגִיאוֹת מִי־בִין מְנַסְתְּרוֹת נִקְנִי: [תהילים יט, ג].

20 אִם־הִמְצֵאתָ תִּמְצָא בְּיָדוֹ הַגְּנֵבָה מְשׁוֹר עַד־חֲמֹר עַד־שָׂה חַיִּים שְׁנַיִם יִשְׁלַם: [שמות כב, ג].

21 אמר רבי ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש: אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים [תענית יא, ב].

22 משנה כלים יז, יא.

לפי מה שהוא **אדם**²³, ידע אינש בנפשיה²⁴ ונודע באשר הוא אדם מועט לעולם²⁵, ספרא בצירא ותנא בצירא²⁶, לא חכימאה ולא חוואה וכו' לא גמרנא ולא סדרנא²⁷, גברא דלא ידע מאי מחווי ליה במחוג מחווי קמי מלכא²⁸, אתמהה, ומצורף לזה מיעוט **המקום**, כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה²⁹, עד כי הרחבת הלשון ממני נבצרה, ולא היה בידי אלא למינקט לישנא קייטא וקצרה. והשלישי הכי נכבד מיעוט **הזמן**, כי היה דבר המלאכה נחוץ³⁰, ותשלם המלאכה³¹ בתלת ירחי וקצת יומין³², ואף גם זאת³³ גנובתי יום וגנובתי לילה³⁴, דאפילו לגירסא בעלמא³⁵ כקורא באגרת³⁶ ודאי

23 תיבה זו, וכן התיבות 'המקום' ו'הזמן' המודגשות להלן מופיעות בדפוס בפזיור אותיות, וכוונת רבינו לשלושת המושגים עולם שנה נפש [ספר יצירה פרק שישי משנה ב], וכתב רבינו אדם כנגד נפש, מקום כנגד עולם, זמן כנגד שנה.

24 אמר רבא: לידע [ובילקו"ש תהילים רמז תשכה: ידע] אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו [ברכות סא, ב].

25 אדם מועד לעולם [ב"ק כו, א].

26 ספרא בצירא, תנא תוספאה [ע"ז ט, א].

27 אנא לא חכימאה אנא, ולא חוואה אנא, ולא יחידאה אנא, אלא גמרנא וסדרנא אנא [פסחים קה, ב].

28 גברא דלא ידע מאי מחווי ליה במחוג יחוי קמי מלכא; [חגיגה ה, ב].

29 כִּי־קָצַר הַמִּצֵּעַ מֵהִשְׁתַּרְעַ וְהַמִּסְכָּה צָרָה כִּהִתְכַּנֵּס: [ישעיהו כח, כ].

30 וְיֵאמְרוּ דָּוִד לֹאֲחִימְלֶךְ וְאִין יִשְׁפֹּה תַחַת־יָדָיךָ חֲנִית אוֹ־חֶרֶב כִּי גַם־חֶרֶבִי וְגַם־פֶּלֶל לֹא־לִקְחִיתִי בְיָדִי כִּי־הָיָה דְבַר־הַמֶּלֶךְ נְחוּץ: [שמ"א כא, ט].

31 וְתִשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֵמָה בֵּית ה' וְיָבֵא שְׁלֵמָה אֶת־קֶדְשֵׁי דָוִד אֲבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכְּלָיִם וְנֶתַן בְּאֶצְרוֹת בֵּית ה': [מל"א ז, נא], ושמא רמז כאן רבינו לשמו.

32 בתר דנפק, א"ל רבי יוחנן לר"ל: ראיתו לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפני הגבורה, א"ל ר"ל: דידיה היא? מתניתא היא. היכא תנא ליה? בתורת כהנים. נפק תנייה בתלתא יומי, וסברה בתלתא ירחי [יבמות עב, ב]. ומסתבר שרמז כאן רבינו שזמן עבודתו על הספרא כזמנו של רבי יוחנן.

33 וְאִף־גַּם־זֹאת־בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבוֹתָהֶם וְלֹא־גִעַלְתִּים לְכַלְתֶּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתְּכֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא כו, מד].

34 טְרַפֵּה לֹא־הִבְאִיתִי אֵלַיְךָ אֲנֹכִי אַחְשָׁנָה מִיַּדִּי תִּבְקָשְׁנָה גְּנוּבְתִי יוֹם וְגָנוּבְתִי לַיְלָה: [בראשית לא, לט].

35 גירסא בעלמא [מנחות צב, ב]

36 לית לך אלא כיי דמר רבי אבהו בשם ר"א ובלבד שלא יהא כקורא באיגרת [ירושלמי, ברכות ד, ד]; רבי עקיבה אומר אף הקורא בספרים החיצונים כגון ספרי בן סירה וספרי בן לענה, אבל ספרי המירס וכל ספרים שנכתבו מיכן והילך הקורא בהן כקורא באיגרת [ירושלמי סנהדרין י, א]. ובקרבן העדה שם: הקורא בהן כקורא באיגרת. שאדם קורא לצורך ענייניו שאינו מעיין בהם, אף אלו מותר לקרותן דרך עראי, אבל לא יוציא זמנו בהן:

דלא ספקה³⁷. ומהנך טעמי (ג' מיעוטים הללו, כלו בעש"ן³⁸ כלו) נמי אם אמרת אבוא העיר³⁹ על כל נעלם⁴⁰, ועל כל פירוש מחודש לאמור ראה זה חדש הוא⁴¹, תמנו חפש מחופש וקרב איש ולב עמוק⁴² ועדיין לא הגענו לחצי כבוד⁴³, ומלאכת הקודש היאך נעשית⁴⁴. אלא סתמתי הדברים כמות שהן, וסמכתי על המעיין, פרט למקומות מועטים אשר אני אמרתי בחפזי⁴⁵ לפום ריהטא מידי עברי שמה⁴⁶ [ומצוין בראשיהם תיבת א"ה], ומעטים הם, זעיר שם זעיר שם⁴⁷, נער יספרם⁴⁸, ואולי ברצות ה' דרכי⁴⁹ אעברה נא פרשתא דא ואתנייה⁵⁰ לדרוש ולתור⁵¹ כאשר עם לבבי⁵², שם אבוא במשפט

37 בדלא ספקה [כתובות ע, ב].

38 = עולם שנה נפש; כִּי רְשָׁעִים | אֵבְדוּ וְאֵיבִי ה' פִּיקַר כְּרִים כְּלוּ בְעֵשֶׂן כְּלוּ: [תהילים לו, כ]; ובספר תורת משה לחת"ס, במדבר שבועות: איתא בספר יצירה דכל הקדושות נכללים בג' עולם שנה נפש, והסימן עליו כלו בעשן ימי (תהלים קב, ד), בעשן היינו בעולם שנה נפש, עולם הוא קדושת המקום, ושנה קדושת הזמן, והנפש קדושת הגוף קדושת עצמו.

39 אִם-אֲמַרְנוּ נְבוֹא הַעִיר וְהָרַעַב בְּעִיר וְמָתְנוּ שָׁם וְאִם-יִשְׁבְּנוּ פֶה וּמָתְנוּ וְעֵתָה לְכוּ וּנְפֹלָה אֶל-מַחְנֶה אָרֶם אִם-יִחַיְנוּ נְחֹלָה וְאִם-יָמִיתְנוּ וּמָתְנוּ: [מל"ב ז, ד], ורמז רבינו 'העיר' לשון הערה, דהיינו להעיר על כל דבר נעלם שדורש פירוש.

40 כִּי אֶת-כָּל-מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים יָבֵא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל-נַעֲלָם אִם-טוֹב וְאִם-רָע: [קהלת יב, יד].

41 יֵשׁ דָּבָר שְׂאִמְרוּ רָא-זֶה חֲדָשׁ הוּא כְּבֹר' הִיָּה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הִיָּה מִלְּפָנֶינוּ: [קהלת א, י].

42 יַחֲפֹשׂוּ-עוֹלֹת תִּמְנֶנוּ חֲפֹשׂ מַחֲפֹשׂ וְקָרַב אִישׁ וְלֵב עִמָּק: [תהילים סד, ז], וברד"ק: כלומר, כל מה שיוכל אדם לחפש ולחקור בלבו וכל עמקי המחשבות, כל מה שיוכל להתחשב בקרב איש וכו'.

43 אמרו לה, אפילו עושה כן אלף אלפים עדיין לחצי כבוד שאמרה התורה לא הגיע (ירושלמי פאה א, א).

44 וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפילה, תורתן היאך משתמרת, ומלאכתן היאך נעשית: [ברכות לב, ב]; וכל מלאכת הקדש בהן הייתה נעשית [תוספתא שקלים ב, טו].

45 אֲנִי אֲמַרְתִּי בְּחִפְזִי כָּל-הָאֲדָם כֹּזֵב: [תהילים קטז, יא].

46 וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל-שׁוּנָם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֹק-בּוֹ לְאָכַל-לֶחֶם וַיְהִי מִדֵּי עֲבָרוֹ יִסָּר שְׁמָהּ לְאָכַל-לֶחֶם: [מל"ב ד, ח].

47 כִּי צוֹ לְצוֹ צוֹ לְצוֹ קוֹ לְקוֹ קוֹ לְקוֹ שָׁם זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם: [ישעיהו כח, י].

48 וַיִּשְׁאַר עַץ וַיַּעֲרוּ מִסָּפֵר יִהְיוּ וְנָעַר יִכְתְּבֵם: [ישעיהו י, יט].

49 בְּרִצּוֹת ה' דְּרָכֵי-אִישׁ גַּם-אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ: [משלי טז, ז].

50 כגון דאמרי אינשי: אעבור פרשתא דא ואתנייה: [מגילה ד, א].

51 וַנִּתֵּיתִי אֶת-לִבִּי לְדְרוֹשׁ וְלַתּוֹר' בְּחֻכְמָה עַל כָּל-אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם הוּא עֲנִין רַע נִתֵּן אֱלֹהִים לְבַנְיָ אֲדָם לְעֲנוּת בּוֹ: [קהלת א, יז].

52 בְּרִ-אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲנִי בְּשֹׁלַח מִשָּׁה עֲבַד-ה' אֹתִי מְקַדֵּשׁ בְּרִנֵּעַ לְרַגְלֵ אֶת-הָאָרֶץ וְאָשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כְּאֲשֶׁר עִם-לִבִּבִּי: [יהושע יד, ז], ושמה רמז כאן רבינו במילה 'לתור' לכלב בן יפנה.

על כל נעלם⁵³ לרוח משפט⁵⁴ ולרוח באר⁵⁵, כתוב חזון ובאר על הלוחות למען ירוץ כל קורא בו⁵⁶.

ועתה אגיד לך את הרשום בכתב אמת⁵⁷ מה משפט הספר ומעשהו⁵⁸.

ונהר יוצא מעדן⁵⁹ חכמתו⁶⁰ של רבינו ז"ל, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים:

א. (כ"י ח"ח = כתב יד חפץ חיים) – שם האחד פישון, פי שונה הלכות (זהר בראשית)⁶¹ דשמעתתיה בפומיה⁶², פיה פתחה **בחכמה**⁶³, פום ממלל רברבן⁶⁴, הלכות גדולות שנה⁶⁵ לנו רבי משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד⁶⁶, הוא המורה הוא

53 כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים יָבֵא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל־נַעֲלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע: [קהלת יב, יד].

54 וְלִרְוַח מִשְׁפָּט לְיוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלַגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מַלְחָמָה שְׁעָרָה: [ישעיהו כח, ו].

55 אִם־וְרָחַץ אֶדְנִי אֶת צֵאת בְּנוֹת־צִיּוֹן וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלַם יָדִיחַ מִקְרָבָה בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בְּעָר: [ישעיהו ד, ד], ושינה רבינו ל'באר', לשון ביאור.

56 וַיַּעֲנֵנִי ה' וַיֹּאמֶר כְּתוּב חֲזוֹן וּבָאָר עַל־הַלְּחוֹת לְמַעַן יְרוּץ קוֹרְא בּוֹ: [חבקוק ב, ב].

57 אָבֵל אֲגִיד לְךָ אֶת־הַרְשׁוּם בְּכֹתֵב אֲמֵת וְאִין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֵלֶּה כִּי אִם־מִיכָאֵל שְׂרָכָם: [דניאל י, כא].

58 וַיֹּאמֶר מְלֹחַח עֵתָה יָבֵא דְבַרְיָךְ מֵה־יְהִיָּה מִשְׁפָּט־הַנֶּגֶר וּמַעֲשֵׂהוּ: [שופטים יג, יב].

59 רבינו מוצא רמו בארבע נהרות גן עדן [בראשית ב י-ד] לארבע עדי הנוסח שהיו בפניו לתורת הגר"א על התו"כ: וְנַהֵר יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגֵּן וּמִשָּׁם יִפְרָד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רְאשִׁים: שֵׁם הָאֶחָד פִּישוֹן הוּא הַסִּבְבַּ אֶת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזֶּהָב: וְזֶהָב הָאֶרֶץ הוּא טוֹב שֵׁם הַבְּדֵלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם: וְשֵׁם הַנְּהַר הַשֵּׁנִי גִיחוֹן הוּא הַסִּבְבַּ אֶת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ: וְשֵׁם הַנְּהַר הַשְּׁלִישִׁי חֲדַקְל הוּא הַהַלְדָּה קְדַמַּת אֲשׁוּר וְהַנְּהַר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת:

60 ונה"ר יוצא מעדן זה בינ"ה, יוצא מעדן, יוצא מן החכמה שהוא סוד המקור הנמשך מכתר עליון [שערי אורה השער התשיעי].

61 ד"א ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים, אליו אנון ארבעה דנכנסו לפרדס, חד עאל בפישוין דאיהו פי שונה הלכות [זהר בראשית כו, ב], ורמו רבינו למפעלו ההלכתי הגדול של מרון הח"ח.

62 כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה. אמרי: לא גמרינן מיניה. אמר להו אביי: מי תניא הרב שמת, חכם שמת תניא. ועוד: כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא [מו"ק כה, א].

63 פיה פתחה בחכמה ותורת־הִסָּד עַל־לְשׁוֹנָה: [משלי לא, כו]; תיבה זו – וכן תיבות: 'בינה' 'תפארת' 'מלכות' להלן – נדפסו בפיזור אותיות.

64 מִשְׁתַּכֵּל הָיִית בְּקַרְנָא וְאָלו קָרַן אַחְרֵי זַעִירָה סִלְקַת בֵּינֵיהוּן בֵּינֵיהוּן וְתַלְתּ מוֹן קַרְנָא קְדַמִּיתָא אַתְעֲקְרוּ אַתְעֲקְרָה מוֹן־קְדַמִּיהָ קְדַמָּה וְאָלו עֵלְיָו עֵלְיָו אֲנָשָׂא בְּקַרְנָא־דָּא וּפָס מְמַלֵּל רְבִרְבוֹן: [דניאל ז, ח].

65 אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכות גדולות שנו כאן [בבא מציעא קיב, ב].

66 אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו – שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד [שבת קלח, ב – קלט, א].

המשביר⁶⁷ לכל המון בית ישראל⁶⁸, כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה"צ הוא⁶⁹ (והיא לו נדפסה בתורת כהנים שעם פירושו ז"ל, ושם פשט בעל הבית את ידו⁷⁰ הגדולה להראות בה טעמי תורה⁷¹, ומיניה שים טעם⁷² על כל הגהה שנה ופירש⁷³ דרך ארוכה⁷⁴ בפנים מסבירות⁷⁵ כיד ה' הטובה עליו⁷⁶, ואנכי בדרך נחני ה'⁷⁷ לרגל המלאכה אשר לפני⁷⁸ ללקט אורות⁷⁹ תחת שולחנו⁸⁰,

67 ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל העם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו אפנים ארצה: [בראשית מב, ו].

68 ויחלק לכל העם לכהן המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וילך כל העם איש לביתו: [שמ"ב ו, יט].

69 כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה"צבאות הוא: [מלאכי ב, ז].

70 פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני [משנה שבת א, א].

71 מפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל!... רבי עקיבא אומר: מפני שמראה בה טעמי תורה [ברכות סב, א].

72 ומני שים טעם [רש"י: כלומר ישום חוק] די כל העם אמה ולשון די יאמר שלה שלו על אלההון די שדרך מישד ועבד נגוא הדמין ותעבד וביתה נולי שתנה כל קבל די לא איתל אלה אחרון די יכל להצלה כדנה: [דניאל ג, כט].

73 תנא: שנה ופירש - יותר מכולן [פסחים מט, ב].

74 פעם אחת הייתי מהלך בדרך, וראיתי תינוק יושב על פרשת דרכים. ואמרתי לו: באיזה דרך נלך לעיר? אמר לי: זו קצרה וארוכה וזו ארוכה וקצרה [עירובין נג, ב].

75 א"ר חנינא בר פפא, נראה להם הקדוש ברוך הוא פנים זעופות, פנים בינוניות, פנים מסבירות, פנים שוחקות. פנים זועמות למקרא, כשאדם מלמד את בנו תורה צריך ללמדו באימה. פנים בינונית למשנה. פנים מסבירות לתלמוד. פנים שוחקות לאגדה [פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) יב].

76 ואגרת אל אסף שמו הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שעי הבינה אשר לבית ולחומת העיר ולבית אשר אבוא אליו ויתן לי המלך כיד אלהי הטובה עלי: [נחמיה ב, ח].

77 ויאמר ברוך ה' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדני: [בראשית כד, כז].

78 ועברנא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבא אל אדני שעינה: [בראשית לג, יד].

79 ויצא אחד אליהשדה ללקט ארת ויצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה מלא בגדו ויבא ויפלא אל סיר הנזיד כי לא ידעו: [מל"ב ד, טז].

80 ויאמר אדני בוק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים ויביאהו וירושלם וימת שם: [שופטים א, ז].

זה השלחן אשר לפני ה' ⁸¹, כביר מצאה ידי ⁸² כל נתח טוב ושמך ⁸³, וקצרתו משדמי תנובותיו ⁸⁴ לחם בכורים וכרמל בצקלוני ⁸⁵, ליושבים לפני ה' יהיה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק ⁸⁶. ויש והעזתי פני ברבי ⁸⁷ ונקיטנא בשפולי גלימא ⁸⁸ דכהנא רבא, דחקתי ונכנסתי ⁸⁹ לפני ולפנים ⁹⁰ להיות עומד ומשמשי ⁹¹ לפניו ביראה ודן לפניו בקרקע ⁹², וא"ש את"מ וההי"ב ⁹³.

ב. (כ"ב' = כתביד ב') – ושם הנהר השני גיחון, וסימנך סתם מי גיחון ⁹⁴, סתם ולא פירש ⁹⁵,

81 המזבח עץ שלוש אמות גבה וארכו שתים אמות ומקצעותיו לו וארכו וקירתיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה': [יחזקאל מא, כב].

82 אס-אשמח כי-רב חילי וכי-כביר מצאה ידי: [איוב לא, כה].

83 אסוף נתתיה אליה כל-נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא: [יחזקאל כד, ד]; וימצאו מרעה שמן וטוב והארץ רחבת ידים ושקטת ושלוחה כי מן-חס הישבים שם לפנים: [דבהי"א ד, מ].

84 ירכבהו על-במותי בבתי ארץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור: [דברים לב, יג].

85 ואיש בוא מבצל שלשה ויבא לאיש הא-להים לחם בכורים עשרים- לחם שערים וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ויאכלו: [מל"ב ד, מב].

86 והיה סחרה ואתננה קדש לה' לא יאצר ולא יחסן כי לישבים לפני ה' יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק: [ישעיהו כג, יח].

87 ואמר רבי: ילדות הייתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי [ב"ב קלא, א].

88 אמר ליה: אי הות התם – הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי [סנהדרין קב, ב].

89 משל למה הדבר דומה – למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, בא עני אחד ועמד על הפתח, אמר להם: תנו לי פרוסה אחת ולא השיגו עלי; דחק ונכנס אצל המלך [ברכות לא, ב].

90 תניא, אמר רבי ישמעאל בן אלישע: פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים [ברכות ז, א].

91 הרי זה ראוי להיות כהן גדול עומד ומשמש על גבי המזבח [יבמות סט, ב].

92 וביבנה ארבעה: רבי אליעזר, ורבי יהושע, ורבי עקיבא, ושמעון התימני דן לפניהם בקרקע [סנהדרין יז, ב].

93 = ואם שגיתי אתי תלין משוגתי והשם הטוב יכפר בעד. ואף-אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי: [איוב יט, ד]; כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו כי אכלו את- הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד: [דבהי"ב ל, יח].

94 תנו רבנן: ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו... סתם מי גיחון – ולא הודו לו [ברכות י, ב].

95 שלא יהיו הרשעים אומרים ברא את העולם סתם ולא פירש לנו איזה דרך רעה שנפרוש ממנה ונבוא לטובה [תנחומא ראה].

גיוחון דא איהו רמו (שם)⁹⁶, שם רמו ואין מספר⁹⁷, עליה איתמר לגבר אשר דרכו נסתרה ויסר אלה בעדו (שם)⁹⁸, כי סתומים וחתומים הדברים⁹⁹ כדברי הספר החתום אשר יתנו אותו אל יודע הספר לאמור קרא נא זה, ואמר לא אוכל כי חתום הוא¹⁰⁰, לא ידענא מאי קאמר¹⁰¹ (וכפי הנראה העתק משובש הוא מגליוני התו"כ של רבינו או של תלמידו, ולא עוד אלא שרוב פעמים במקום שהיה מחק בפנים הספר על כמה מילות ובצדו היה תקון בגליון נוסח הגירסא הנכונה, העתיק המעתיק את המחיקה וכתב ל"ג הכי, ואילו את התיקון שבצידו לאמור הכי גרסינן השמיט, והיה כלא היה. ואולי הספר שהעתיק ממנו היה קרוע בצדדיו, והציל משיני הכיליון כאשר יציל הרועה וגו'¹⁰². אולם מה שמתמיה ביותר הוא מה שלא ציין את הפרקים וההלכות שבתו"כ שעליהן מוסבות ההגהות, והסתפק בציון הדפים שבתו"כ). ואמת יהגה חכ¹⁰³, כי כמה פעמים עמדתי מרעיד¹⁰⁴ על הדבר, ואתבונן על המראה¹⁰⁵ להבין בו **בינה**, אשתומם כשעה חדא¹⁰⁶, ופעמים השקפתי בו שתים ושלוש

96 ד"א ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים אלין אנון ארבעה דנכנסו לפרדס... תנינא עאל בגיוחון ותמן הוא קבור ההוא דאתמר ביה (ויקרא יא) כל הולך על גחון גבריא"ל גבר אל עליה אתמר (איוב ג) לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו ולא ידע גבר קבורתיה עד יומא הדין דאתגלייא תמן ודא איהו רמו ולחכימא ברמיזא [זוהר בראשית כו, ב].

97 זַהּ הֵיִם גְּדוֹל וְרַחֵב לְדִים שְׁס־רִמְשׁ וְאִין מִסְפֵּר חַיּוֹת קְטָנוֹת עַם-גְּדֹלוֹת: [תהילים קד, כה].

98 זוהר, שם; לְגַבֵּר אֲשֶׁר-דָּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וְיִסְדָּךְ א-לוֹה בְּעֵדוֹ: [איוב ג, כג].

99 וַיֹּאמֶר לָךְ דְּנִיָּאל כִּי-סִתְּמִים וְחִתְּמִים הַדְּבָרִים עַד-עֵת קָץ: [דניאל יב, ט].

100 וְתַהִי לְכֶם חֲזוֹת הַכֵּל כְּדַבְּרֵי הַסֵּפֶר הַחֲתוּם אֲשֶׁר-יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל-יְדוּעַ הַסֵּפֶר סֵפֶר יֹאמֵר קָרָא נֶא-זָה וְאָמַר לֹא אוֹכֵל כִּי חֲתוּם הוּא: [ישעיהו כט, יא].

101 ואמר רב יוסף: אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר [מגילה ג, א].

102 כֹּה אָמַר ה' כַּאֲשֶׁר יִצִּיל הָרֶעָה מִפִּי הָאָרֶץ שְׁתֵּי כְרָעִים אֹו בְדֹל-אֲזֹן כֵּן יִנְצֵלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשִׁמְרוֹן בְּפִאֶת מִטָּה וּבְדַמְשֶׁק עָרֶשׁ: [עמוס ג, יב].

103 כִּי-אֲמַת יִהְיֶה חֶכִּי וְתוֹעֵבַת שְׁפָתַי רָשָׁע: [משלי ח, ז].

104 וַיֹּאמֶר אֵלַי דְּנִיָּאל אִישׁ-חֲמֻדוֹת הֵבֵן בְּדַבְּרִים אֲשֶׁר אֲנִי דָּבַר אֱלֹהִי וְעָמַד עַל-עַמְדָּךְ כִּי עֵתָה שְׁלַחְתִּי אֱלֹהִי וּבְדַבְּרוּ עִמִּי אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה עֲמַדְתִּי מְרַעֵד: [דניאל י, יא].

105 וְאִנִּי דְנִיָּאל נְהִיִּיתִי יָמִים וְאֶקוּם וְאֶעֱשֶׂה אֶת-מְלֹאכֶת הַמְּלָךְ וְאֶשְׁתּוּמֵם עַל-הַמְּרָאָה וְאִין מִכִּין: [דניאל ח, כז].

106 אֲדִין דְּנִיָּאל דִּי-שְׁמֵהּ בְּלִטְשָׁאצֵּר אֶשְׁתּוּמֵם כְּשַׁעָה חֲדָה וְרַעֲיָנִיהּ יְבַהֲלָנָה עִנָּה מְלָכָא וְאָמַר בְּלִטְשָׁאצֵּר חֲלָמָא וּפְשָׂרָא אֶל-יְבַהֲלָךְ עִנָּה בְּלִטְשָׁאצֵּר וְאָמַר מְרִי חֲלָמָא לְשִׁנְאִיד לְשִׁנְאִיד וּפְשָׂרָה לְעִידָךְ לְעִידָךְ: [דניאל ד, טז].

שעות¹⁰⁷ עד שהאיר הקב"ה את עיני¹⁰⁸ ומצאתי פתר סתר כתבא למקרי ופשרא להודעא¹⁰⁹ ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק¹¹⁰ (ואפריון נמטייה¹¹¹ להאי גברא יקירא מיקירי ירושלים¹¹² מוהרר"ש קליינרמן נ"י אשר לו היה הכת"י הזה למורשה, והוא נ"י יגע ועמל שנים רבות על מוצאיו ומובאיו¹¹³, והרבה נעזרתי בציוניו והערותיו, וכמה מהם הבאתי בפנים הספר והם מצוינים בראשם בתיבת הגה).

ג. (אד"א = אדרת אליהו) - ושם הנהר השלישי חדקל, שמימי חדין וקלין, ודא לישנא חדידא קלה לדרשה (שם)¹¹⁴ יושב ודורש כמשה מפי הגבורה¹¹⁵ על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות¹¹⁶ בלישנא קלילא¹¹⁷ ודרך קצרה וערוכה¹¹⁸, היא הדרך הישרה שהיא **תפארת** לעושיה¹¹⁹, ומבליע בנעימה¹²⁰ דבש וחלב

107 והשקיף בה שתיים ושלוש שעות ולא העלוהו [ברכות כט, א].

108 לא זז משם נושאים ונותנים בדבר עד שהאיר הקדוש ברוך הוא את עיניהם [מגילה א, ה].

109 וְאַנְהָ שְׁמַעַת עֵלִיד עֲלֵךְ דִּי־תוּכַל תִּיכּוּל פְּשָׁרִין לְמַפְשֵׁר וְקִטְרִין לְמִשְׁרָא פְּעוֹן הֵן תּוּכַל תְּכּוּל כְּתָבָא לְמִקְרָא וּפְשָׁרָה לְהוֹדְעָתִי אֲרוּגָא תְּלַבֵּשׁ וְהַמוּנָא וְהַמְּנִיכָא דִּי־הַבָּא עַל־צוּאָרְךָ וְתִלְתָּא בְּמַלְכוּתָא תִּשְׁלֹט: [דניאל ה, טז].

110 וְיֹאמְרוּ אֵלַי בְּרִי־אָדָם בְּטֶנֶךָ תֵּאָכַל וּמַעֲיָד תִּמְלֵא אֶת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ וְאֶכְלָה וְתִהְיֶי בְּפִי כְּדָבָשׁ לְמִתּוֹק: [יחזקאל ג, ג].

111 אמר להו: אפריון נמטייה רבי שמעון [בבא מציעא קיט, א].

112 מיקירי ירושלים היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה [יומא סו, ב].

113 יִדְעֵת אֶת־אֲבִנֵי בְרִנֵּי כִי לְפִתְתֵךְ בָּא וְלִדְעֵת אֶת־מוֹצְאָךְ וְאֶת־מִבּוּאֵךְ וְלִדְעֵת אֶת כָּל־אֲשֶׁר אִתָּה עֲשֵׂה: [שם"ב ג, כה].

114 תליתאה עאל בחדקל"ל חד קל ודא לישנא חדידא קלא לדרשא [זוהר בראשית כו, ב].

115 א"ל רבי יוחנן לר"ל: ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה, א"ל ר"ל: דידיה היא? מתנייתא היא. היכא תנא ליה; בתורת כהנים [יבמות עב, ב].

116 קווצותיו תלתלים. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות [עירובין כא, ב].

117 אמר רב יהודה אמר רב: האי תנא ירושלמי הוא, דתני לישנא קלילא [בבא קמא ו, ב].

118 פעם אחת הייתי מהלך בדרך, וראיתי תינוק יושב על פרשת דרכים. ואמרתי לו: באיזה דרך נלך לעיר? אמר לי: זו קצרה וארוכה וזו ארוכה וקצרה [עירובין נג, ב].

119 רבי אומר איוויה דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם [אבות ב, א].

120 תנאי, אמר רבי טרפון: פעם אחת עליתי אחר אחי אמי לדוכן, והייתי אזני אצל כהן גדול, ושמעתי שהבליע שם בנעימת אחיו הכהנים [קדושין עא, א].

תחת לשונו¹²¹ לשון הזהב¹²², חידושים ערבים ופירושים מתוקנים כל חידן הטועמו אומר לי ל¹²³ (ודע, כי מבילי יכולל¹²⁴ לזרות ולהבר¹²⁵ יש והבאלי מאד"א דברים שהם ספק מרבינו ספק מהמגיה).

ד. (הכ"י הגדול) - והנהר הרביעי הוא הנהר הגדול נהר פרת, אוויליטנין של נהרות (ב"ר)¹²⁶, אווילי שמימי אבן בוהן פנת יקרת מוסד מוסד¹²⁷, מה טובו ומה יפיו¹²⁸ לא בא כבושם ההוא¹²⁹, ונתן עליו הוד מלכות¹³⁰, ממנו פנה ממנו יתד¹³¹ תלוי עליו כל שלטי הגבורים¹³², כל הני סולמי דפרת נינהו¹³³, שמימיו פרין ורבין¹³⁴

121 נָפֶת תִּטְפְּנָה שְׁפֹתֶיךָ כִּלְה דְּבַשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ וְרִיחַ שְׁלֹמֶיךָ כְּרִיחַ לְבָנוֹן. [שיר השירים ד, יא].

122 וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֶכְרֹן בֶּן־זֶרַח וְאֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הָאֲדָמָה וְאֶת־לְשׁוֹן הַזֶּהָב וְאֶת־בְּנֵי וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־שׁוֹרֹ וְאֶת־חֲמֹרוֹ וְאֶת־צֹאֲנֹ וְאֶת־אֶהְלוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עָמְדוּ וַיַּעֲלוּ אֹתָם עִמָּק עֶכְרוֹ: [יהושע ז, כד].

123 ככלילי עינים מיין, כל חידן שטועמו אומר לי לי [כתובות קיא, ב].

124 מִבְּלֹתַי יִכְלַת ה' לְהַבִּיא אֶת־הַעֵם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לְהֵם וַיִּשְׁחָטֵם בְּמִדְבָּר: [במדבר יד, טז].

125 בַּעַת הַהִיא יֵאָמֵר לְעַם־הַזֶּה וְלִירוּשָׁלַם רֹחַ צַח שְׁפִיטִים בְּמִדְבָּר דֶּרֶךְ בַּת־עַמִּי לֹא לְזָרוֹת וְלֹא לְהִבְרָ: [ירמיהו ד, יא].

126 פרת אוויליטנין [!] של נהרות [בראשית רבה טז, ובפירוש מנחת יהודה: כלומר הגדול והחזק מכולן].

127 לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים הִנְנִי יֹסֵד בְּצִיּוֹן אֲבָן אֲבָן בְּחוֹן פִּנֵּת יְקָרָת מוֹסֵד הַמַּאֲמִין לֹא יִחְשִׁי: [ישעיהו כח, טז].

128 כִּי מֵה־טוֹבוֹ וּמֵה־יְפִיּוֹ דָגָן בְּחוֹרִים וְתִירוֹשׁ יִנּוּבַב בַּתְּלוֹת: [זכריה ט, יז].

129 וַתִּתֵּן לְמִלְכָּךָ מֵאָה וְעֶשְׂרִים כֶּכֶר זָהָב וּבִשְׁמִים הַרְבֵּה מְאֹד וְאָבָן יְקָרָה לֹא־בָא כְּבִשְׁם הַהוּא עוֹד לְרֹב אֲשֶׁר־נִתְּנָה מִלְכַּת־שִׁבָּא לְמִלְכָּךָ שְׁלֹמֹה: [מל"א י, י].

130 וַיִּגְדֵּל ה' אֶת־שְׁלֹמֹה לְמַעְלָה לְעֵינָיו כִּלְיִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן עָלָיו הוֹד מִלְכוּת אֲשֶׁר לֹא־הָיָה עַל־כָּל־מִלְכָּךָ לְפָנָיו עַל־יִשְׂרָאֵל: [דב"ה"א כט, כה].

131 מִמֶּנּוּ פָּנָה מִמֶּנּוּ יִתֵּד מִמֶּנּוּ קִשְׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כְּלִי־נֹגֶשׁ יִחְדוּ: [זכריה י, ד].

132 כְּמִגְדַּל דָּוִד צֹאֲרֶךְ בְּנוִי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלְף הַמֶּגֶן תְּלִי עָלָיו כֹּל שְׁלֹטֵי הַגְּבוּרִים: [שיר השירים ד, ד].

133 דאמר רב יהודה אמר רב: הנודר ממימי פרת - אסור בכל מימות שבעולם... אמר רב משרשיא: הנהו סולמי דפרת נינהו. והא כתיב והנהר הרביעי הוא פרת! אמר רב נחמן בר יצחק ואיתימא רב אחא בר יעקב: הוא פרת דמעיקרא [בכורות נה, א]. וברש"י שם: הוא פרת דמעיקרא - הוא פרת הנוכר למעלה ונהר יוצא מעדן וגו' שהשלושה נפרדין ממנו. ואולי כוונת רבינו שכ"י זה הוא המקור של שלושת עדי הנוסח האחרים.

134 מאי פרת - שמימיו פרין ורבין [ברכות נט, ב].

ופירותיו מעידין עליו¹³⁵, ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל, לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר, כי מימיו מן המקדש המה יוצאים, והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה¹³⁶.

וכה משפט¹³⁷ אותם¹³⁸, לקוח את הספרים האלה, את החתום המצוה והחוקים ואת הגלוי¹³⁹, וקרוב אותם אחד אל אחד והיו אחד ביד¹⁴⁰, אחד באחד יגשו¹⁴¹ ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון אורחותם, ואיש את אחיו לא ידחקון גבר במסילתו ילכון¹⁴², והיה שם מסלול ודרך, ודרך הקדש יקרא לה, הולך דרך ואוילים לא יתעו¹⁴³, ואזינך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאלו¹⁴⁴, בלכתך לא יצר צעדיך ואם תרוץ לא תכשל¹⁴⁵.

עוד זאת אדרש לעשות להם¹⁴⁶, את האובדת אבקש ואת הנדחת אשיב, ולנשברת אחבוש, ואת החולה אחזק במשפט¹⁴⁷, אוספה הצולעה, והנדחה אקבצה¹⁴⁸,

135 אומרים לאילני מאכל, למה אין קולכם הולך, אמרו להם אין אנו צריכין פירותינו מעידין עלינו [בראשית רבה טז].

136 ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיו והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה: [יחזקאל מז, יב].

137 ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לאמר פן יגדו עלינו לאמר כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים: [שמ"א כז, יא].

138 ודברתי משפטי אותם על כל דעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם: [ירמיהו א, טז].

139 ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחוקים ואת הגלוי: [ירמיהו לב, יא].

140 וקרוב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך: [יחזקאל לו, יז].

141 אחד באחד יגשו ורוח לא יבוא בנייהם: [איוב מא, ח].

142 כגבורים ירצון כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרך ילכון ולא יעבטון ארחותם: ואיש אחיו לא ידחקון גבר במסלתו ילכון ובעד השלח יפלו לא יבצעו: [יואל ב, ז-ח].

143 והיה שם מסלול ודרך ודרך הקדש יקרא לה לא יעברנו טמא והוא למו הלך דרך ואוילים לא יתעו: [ישעיהו לה, ח].

144 ואזינך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאלו: [ישעיהו לו, כא].

145 בלכתך לא יצר צעדיך ואם תרוץ לא תכשל: [משלי ד, כא].

146 כה אמר אדני אלוקים עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם: [יחזקאל לו, ז].

147 את האבדת אבקש ואת הנדחת אשיב ולנשברת אחבש ואת החולה אחזק ואת השמנה ואת החזקה אשמיד ארענה במשפט: [יחזקאל לד, טז].

148 ביום ההוא אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי: [מיכה ד, ו].

